

04

จาก “พระวิหาร” สู่คำเรียก “อุโบสถวัดพระแก้วน้อย”
พลวัตและความสำคัญของพระวิหาร (น้อย)
บนพระนครคีรี*

The Evolution of the Name “Phra Vihara”
(Noi) and The Significance of Building
Phra Vihara (Noi) on the Grounds of
Phranakhon Khiri

พนมกร นวเสลา**

Phanomkorn Nawasalao

* ขอขอบคุณ ผศ. ดร. พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้ให้คำปรึกษาและคำแนะนำแก่บทความชิ้นนี้

** ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครคีรี

บทคัดย่อ

“พระพิหาร” หรือ “พระวิหาร (น้อย)” เป็นอาคารประเภทพระวิหารหลวงตั้งอยู่หน้าพระสุทธเสลเจดีย์ โดยตั้งอยู่บนยอดเขาทางทิศตะวันออกของเขามหาสวรรค์ ซึ่งเป็นเขตพุทธสถานของพระราชวังพระนครคีรี ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาอ่อนเป็นพระประธานในสมัยรัชกาลที่ 4 พระวิหารน้อยและพื้นที่บนยอดเขาทางทิศตะวันออกยังไม่มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการ หากแต่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่าพื้นที่ยอดเขาทางทิศตะวันออกเสมือนเป็นวัดประจำพระราชวัง จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงได้มีการกล่าวถึงพื้นที่ทางทิศตะวันออกว่าเป็น “วัดพระแก้วน้อย” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการจำลองแบบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ ภายใต้แนวคิดเป็นวัดประจำพระราชวัง อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์และรูปแบบศิลปกรรมพบว่าพระวิหาร (น้อย) มีความใกล้เคียงกับพระพุทธรัดนสถานมากกว่าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยพระวิหาร (น้อย) มีรูปแบบและประวัติการก่อสร้างที่มีระยะเวลาใกล้เคียงกับ “พระพุทธรัดนสถาน” ซึ่งเป็นอาคารที่ตั้งอยู่ในพระอภิเนาว์นิเวศน์ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ และมีสถานะเสมือนเป็นวัดในพระราชวังเช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

คำสำคัญ: พระวิหารน้อย, พระนครคีรี, พระพุทธรัดนสถาน

A b s t r a c t

Phra vihara (Noi) is the type of the main vihara, located in front of Phra Sutthasela Chedi on the eastern peak of Khao Maha Sawan, in the Buddhist place of Phranakhon Khiri Palace, built in the reign of King Rama 4. Inside Phra vihara (Noi), locates the marble buddha statue. In the reign of King Rama 4, this building hadn't an official name but it was known as the royal temple of the palace. Until the reign of King Rama 6, the eastern peak was called "Wat Phra Kaew Noi" which was believed to replicate the concept of the royal temple in the Grand Palace in Bangkok. When the Fine Arts Department collected information from the ancient monuments in Petchaburi Province, they recorded the Phra vihara (Noi) as the ordination hall of Wat Phra Si Rattana Satsadaram. However, the results of the studies from history and fine arts demonstrate that Phra vihara (Noi) is similar to Phra Phuttarattanasatan, a building located in the Grand Palace more than Wat Phra Si Rattana Satsadaram.

Keywords: Phra vihara (Noi), Phranakhon Khiri, Phra Phuttarattanasatan

จาก “พระวิหาร” สู่คำเรียก “อุโบสถวัดพระแก้วน้อย” พลวัตและความสำคัญของ
พระวิหาร (น้อย) บนพระนครคีรี

พระนครคีรี หรือ เขาวัง อำเภอเมืองฯ จังหวัดเพชรบุรี เป็นพระราชฐานที่สร้างขึ้นบนเขามหาสวรรค์ซึ่งเป็นภูเขาสามลูกติดต่อกัน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โดยสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2402-2405 ในการสร้างพระนครคีรีนั้นได้มีการก่อสร้างทั้งสามยอดเขาซึ่งสามารถแบ่งขอบเขตได้ 2 พื้นที่ ได้แก่ เขตพระราชวังและหมู่พระราชมณเฑียร ตลอดจนอาคารประกอบต่างๆ ที่ตั้งอยู่บนยอดเขาทางทิศตะวันตก กับ “เขตพุทธสถาน” ซึ่งได้ตั้งอยู่บนยอดเขาลูกกลางและยอดเขาทางทิศตะวันออก (ภาพที่ 1) โดยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารบนพระนครคีรีนั้นแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มหลัก กลุ่มแรก คือรูปแบบอิทธิพลตะวันตกผสมกับศิลปะจีน ซึ่งเป็นรูปแบบของอาคารส่วนใหญ่บนพระนครคีรี ทั้งพระที่นั่งที่ประทับของพระมหากษัตริย์และเจ้านาย ตลอดจนศาลาที่ทำการของข้าราชการและราชองครักษ์ และอีกกลุ่มหนึ่งคือรูปแบบอาคารไทยประเพณีซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนา ดังเช่น “พระวิหาร (น้อย)” บนพระนครคีรี หรือในปัจจุบันมักจะเป็นที่รู้จักกันในนามของ “โบสถ์วัดพระแก้ว (น้อย)”

รูปแบบทางศิลปกรรมของอาคาร “พระวิหาร (น้อย)” บนพระนครคีรี

อาคารพระวิหาร (น้อย) เป็นอาคารแบบไทยประเพณีก่ออิฐถือปูน

ตั้งอยู่บนยอดเขาทางทิศตะวันออก ตัวอาคารด้านหน้าหันไปทางทิศเหนือ โดยมีหอระฆังย่อมุมตั้งอยู่ด้านหน้า และมีพระสุทศเสลเจดีย์ซึ่งเป็นเจดีย์รูปแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 4 ตั้งอยู่ด้านหลัง (ภาพที่ 2) การจัดวางตำแหน่งโดยมีพระวิหารติดกับเจดีย์นั้น เป็นภาพสะท้อนที่แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญ “สำคัญ” กับพระเจดีย์เป็นหลัก กล่าวคือ พระเจดีย์เป็นประธานหลักของพื้นที่เขตพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออก ในขณะเดียวกันการมีอาคารตั้งอยู่ทางด้านหน้าเจดีย์ดังกล่าว อาจจัดได้ว่าเป็นอาคารหลักเทียบเท่ากับอาคารที่เรียกว่า “พระวิหารหลวง” (สมคิด จิระทัศนกุล 2547: 37) และจากรูปแบบการจัดวางอาคารติดกับเจดีย์นั้น กล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบที่ปรากฏในวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอารามหลวงและโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะสร้างอาคารเพิ่มเติม อาทิ วัดบรมนิวาส วัดกวีศราราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เป็นต้น (ณัฐภัทร จันทวิช 2549: 103) นอกจากนี้แต่เดิมภายในพระวิหาร (น้อย) ได้ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาอ่อน (ภาพที่ 3) ศิลปะรัตนโกสินทร์เป็นพระประธาน หากแต่ในปัจจุบันได้ประดิษฐานพระนิรันตราย (จำลอง) เป็นพระประธานแทน ส่วนพระศิลาอ่อนองค์เดิมนั้นถูกเก็บรักษาอยู่ในความดูแลของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครศิริ

ส่วนรูปแบบพระวิหาร (น้อย) เป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านสกัดของอาคารมีมุขโถง ชนิดมุขลด ยื่นออกมาด้านหน้าและด้านหลัง ฐาน

อาคารเป็นฐานสิงห์ยกสูงจากพื้น ส่วนตัวเรือนบุผนังด้วยแผ่นหินอ่อนสีเทาอ่อนทั้งภายในและภายนอกอาคาร ผนังอาคารด้านแบ่งเป็น 3 ห้อง แต่ละด้านมีหน้าต่าง 3 บาน ทั้งซุ้มหน้าต่างและประตูทำด้วยปูนปั้นเป็นซุ้มบรรพแถลงซ้อนกันสองชั้น มีลักษณะแบบไทยประเพณี กล่าวคือ กรอบจั่วเป็นปูนปั้น ใบระกามีลักษณะเป็นใบแบบลวดลายอย่างเทศ สะท้อนให้เห็นถึงการรับอิทธิพลตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในงานศิลปกรรมในขณะนั้นบ้างแล้ว ส่วนซ่อฟ้าและหางหงส์ซึ่งทำด้วยปูนปั้นมีลักษณะเป็นรูปนาคปากครุฑ เรียกว่า “นกเจ้า” ส่วนกลางหน้าจั่วทำปูนปั้นลวดลายกระหนกเต็มพื้นที่ ความแตกต่างประการหนึ่งระหว่างซุ้มประตูและหน้าต่าง คือ ส่วนฐานของซุ้มหน้าต่างจะมีฐานสิงห์และฐานบัวลูกแก้วอกไก่รองรับอยู่ ขณะที่กรอบซุ้มประตูไม่มีฐานดังกล่าวรองรับ ส่วนเสาของอาคารมีลวดลายปูนปั้นประดับบริเวณบัวหัวเสาซึ่งทำปูนปั้นเป็นกลีบบัวยาวแหลมส่วนปลายสะบัดเรียกว่า “บัวแวง” ซึ่งเป็นหัวเสาที่เป็นเอกลักษณ์ของงานศิลปกรรมในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา ส่วนบนของอาคารเป็นหลังคาทรงจั่วซ้อนกัน 2 ชั้นด้านข้างเรียงต่อกันลงมา 3 ตับ โดยหลังคามุขโถงเป็นหลังคาซ้อนกันสองชั้นและด้านข้างเรียงลงมา 2 ตับ ทั้งหลังคาของอาคารและหลังคาของมุขโถงมุงด้วยกระเบื้องเคลือบหางมดดินเผาเคลือบสีส้มสีเขียว (เบญจวรรณ ทศนสิลพร 2543: 419) เครื่องลายองบนชั้นหลังคามีลักษณะเช่นเดียวกับซุ้มประตูและหน้าต่าง กล่าวคือ กรอบจั่วทำปูนปั้นเป็นนาครวาย ประดับใบระกา ซ่อฟ้าและหางหงส์เป็นปูนปั้นนาคปากครุฑหรือที่เรียกว่า “นกเจ้า” (ภาพที่ 4) ขณะที่บริเวณชายคาปีกนกจะทำลักษณะของหางหงส์เป็นรูปนาคด้วยปูนปั้น ส่วนใบระกาเป็นใบแบบลวดลายอย่างเทศ จุดเด่นที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระวิหารหลังนี้คือหน้าบัน* (ภาพที่ 5) กล่าวคือ ภายในกรอบหน้าบันจะประกอบด้วยตรงกลางเป็นตราพระมหาพิชัยมงกุฏ (เปล่งพระรัศมี) บนพานแว่นฟ้าขาบันข้างด้วยฉัตร 7 ชั้น รอบๆ ประดับไปด้วยลวดลายก้านขดแบบช่อหางโต ซึ่งเป็นรูปแบบหน้าบันของอาคารที่สร้างขึ้นโดยรัชกาลที่ 4

* ปัจจุบันหน้าบันชั้นนี้ได้จัดแสดงอยู่ในอาคารทิมดาบองค์กรักษ์ (จุดประชาสัมพันธ์)

ส่วนใต้หน้าบันทำเป็นหน้าบันชั้นลด มีปูนปั้นเป็นลายช่องทางโตประดับไว้เช่นเดียวกัน

“พระวิหาร (น้อย)” บนพระนครคีรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)

ในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อครั้งสร้างพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออกของพระนครคีรี ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2402-2405 โดยสร้างขึ้นพร้อมๆ กับการก่อสร้างอาคารต่างๆ บนยอดเขามหาสวรรค์ทั้งยอดกลางและยอดเขาทางด้านทิศตะวันตก เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะนั้นยังไม่มีชื่อเรียกเกี่ยวกับพื้นที่พุทธสถานแห่งนี้อย่างชัดเจนนัก หากแต่มีการเรียกอาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ ค่อนข้างระบุไว้ชัดเจนมากกว่า เช่น พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์และกรมหมื่นราชสีหวิกรม (เมื่อ พ.ศ. 2403) ความว่า

“...การที่เพชรบุรี ควรจะจัดอย่างไรที่สุดแต่สั่งไปเกิด การที่จะบัญชาพระบรมธาตุที่พระเจดีย์นั้นฉันคิดว่าต่อพิหารแลปราสาท (พระปรารค์แดง - ผู้เขียน) เสร็จแล้วจึงเข้าไปทำในรตุแล้ง...” (จดหมาย “ประกาศเรื่องที่น่าทุ้มริมคลองซุดใหม่ ฯลฯ, คุณศรีสุริยวงศ์เกี่ยวกับทอดกฐินวัดอัมพวันฯ” พ.ศ. 2403 เลขที่ 87)

และอีกข้อความตอนหนึ่ง

“...แลที่พระพิหารน้อยริมเจดีย์นั้น ให้คิดเป็นที่ก่อตั้งพระพุทธรูปลีลา น่าตักสอกลเสศสักองค์หนึ่ง กับให้มีแท่นบูชาที่ปักเทียนธูปด้วย...” (จดหมาย “จดหมายถึงกรมหมื่นราชสีหฯ และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เรื่องการก่อสร้าง” พ.ศ. 2403 เลขที่ 113)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าแรกเริ่มเดิมทีนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกอาคารที่อยู่ด้านหน้าพระสุทธเสลเจดีย์ว่า “พระพิหาร” หรือ “พระพิหารน้อย” และไม่ปรากฏคำว่าวัดพระแก้วแต่อย่างใด ในขณะที่ข้อความในพระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระทิพา

กรวงศมหาโกษาธิบดี ได้กล่าวถึงการสร้างเขตพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออกของพระนครคีรีเช่นกัน ดังข้อความว่า

“...เขากียอดหนึ่ง โปรดให้ทำพระเจดีย์ศิลาเป็นซีกๆ ไปแต่เกาะสี่ซีกฐาน 6 คอก สูง 4 วา 2 คอก ไปประดิษฐานไว้ที่ยอดเขานั้น ให้ชื่อว่า สุทธิเสลเจดีย์ โปรดให้สร้าง พระวิหาร โรงธรรม อุโบสถ กุฏิ แลเสนาสนะสงฆ์เป็นอารามขึ้นแต่ยังไม่ได้พระราชทานชื่อ...” (เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี 2558: 297)

น่าสังเกตว่าข้อความในเนื้อหาพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่ามีกรกล่าวถึงอาคารที่อยู่นอกเหนือจากที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน เช่น โรงธรรม กุฏิ หรือแม้กระทั่งอุโบสถ เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามกลับไม่ได้กล่าวถึงสิ่งปลูกสร้างที่ปรากฏในปัจจุบัน เช่น หอระฆังเพ็ญมูมที่ตั้งอยู่ข้างหน้าอาคารพระวิหาร (ประการหนึ่งอาจเป็นเพราะไม่ใช่สิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญในพื้นที่นั้น) และยิ่งไปกว่านั้นในข้อความดังกล่าวยังได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นแต่ “ยังไม่ได้พระราชทานชื่อ” อย่างไรก็ตาม ทั้งในเนื้อหาพระราชหัตถเลขาและพระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี มีการกล่าวถึงพระวิหาร (วิหาร) อย่างชัดเจน ส่วนเหตุที่ในเนื้อหาพระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี ได้กล่าวถึงสิ่งก่อสร้างอื่นๆ นอกเหนือจากที่ปรากฏในปัจจุบันนั้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่า แต่เดิมนั้นเคยมีสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นปรากฏรวมอยู่ด้วย อาจเป็นอาคารที่สร้างด้วยไม้และเป็นพระราชดำริของรัชกาลที่ 4 ที่โปรดให้สร้างเมื่อครั้งสร้างพระนครคีรีและได้ชำรุดหายไปในเวลาต่อมา หรืออาจเป็นความเข้าใจของผู้บันทึก (เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี-ชำ บุนนาค) ว่ามีการสร้างวัดบนพระนครคีรี จึงได้บันทึกสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวัดนั้นรวมไปด้วย

สถานะของ “พระวิหาร (น้อย)” บนพระนครคีรี ในรัชกาลที่ 5

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะพระนครคีรีขึ้นใหม่ทั้งหมดเพื่อใช้เป็นที่พักในคราวเสด็จประพาสแปรพระราชฐานและเพื่อรับรองพระราชอาคันตุกะ ขณะที่เขตพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออกของพระนครคีรียังไม่ปรากฏชื่อเรียกว่า วัดพระแก้ว หรืออุโบสถวัดพระแก้วน้อยแต่อย่างใด ตามข้อความที่ปรากฏในหนังสือ COURT ข้าราชการเจ้านาย 11 พระองค์ทรงช่วยกันแต่ง เล่ม 1 ระบุ “ข้าราชการเสด็จพระราชดำเนินเมืองเพ็ชรบุรี” ลงเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2418 ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“...เวลา 5 โมง 45 นาที เสด็จพระราชดำเนินลงจากเขาพระที่นั่งไป ตามทางข้างหลังเขาข้ามไปพระเจดีย์ แลเขาวัดที่มีพระเจดีย์ศิลา แลประทับทอดพระเนตรแล้ว เวลาย่ำค่ำ 3 นาที เสด็จพระราชดำเนินกลับมาทางเดิม...” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช 2466: 454)

ส่วนบันทึกของชาวต่างชาติที่ได้เดินทางเข้ามายังเมืองเพชรบุรีในช่วงตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยส่วนใหญ่แล้ว มักจะมีการกล่าวถึงพระนครคีรี ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่าพระนครคีรีนั้นเป็นสัญลักษณ์ของเมืองเพชรบุรีที่สำคัญในสายตาของชาวต่างชาติที่ได้เดินทางเข้ามาในเมืองเพชรบุรีช่วงเวลานั้น แต่การกล่าวถึงพระนครคีรีอย่างละเอียดหรือกล่าวถึงสิ่งก่อสร้างอื่นๆ นอกเหนือจากหมู่พระที่นั่งสำคัญบนพระนครคีรีนั้นกลับมีน้อยมากนักหรืออาจจะแทบไม่มีเลย อย่างไรก็ตาม ในบันทึกของ แฟรงค์ วินเซนต์ จูเนียร์ (Frank Vincent, Jr.) ซึ่งได้เดินทางสำรวจบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน พ.ศ. 2414-2415 ได้บันทึกไว้ใน “The Land of the White Elephant Sight and Scenes in Burma, Siam, Cambodia and Cochine-China” บทที่ 12 เรื่อง The Excursion to Petchaburi ความตอนหนึ่งว่า

“...บริเวณด้านหลังตัวเมืองเป็นที่ตั้งของพระราชวังขนาดใหญ่ (พระนครคีรี) ซึ่งสร้างอยู่บนเนินเขาอันงดงามโดยพระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อน และที่เนินเขาติดๆ กันยังมีพระเจดีย์และวัดประดิษฐานอยู่ด้วย...” (ศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์ 2557: 52-67)

ดังนั้นเขตพุทธสถานแห่งนี้ยังคงไม่มีชื่อที่ถูกเรียกอย่างเป็นทางการ แต่ประการหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้หรือความเข้าใจของผู้ที่มาเยี่ยมชมพระนครคีรีต่อเขตพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออกกว่าเป็นเสมือน “วัด” แห่งหนึ่งของพระราชวังพระนครคีรี

จาก “พระวิหาร (น้อย)” กลายเป็น “อุโบสถวัดพระแก้วน้อย” จนถึงปัจจุบัน

จากการค้นคว้าของผู้เขียนพบว่า ชื่อ “วัดพระแก้ว” บนพระนครคีรี ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนใน “สมุตราษฎ์” (พิมพ์เผยแพร่เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2468) ซึ่งเป็นงานเรียบเรียงเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับมณฑลเทศาภิบาลของพระยาศุภชลาศัย จางวางโท (เทียม อัครวิทย์) สมุเทศาภิบาลมณฑลราชบุรีขณะนั้น ในหน้าที่ 173 ส่วนของคำบรรยายใต้ภาพ กล่าวคือเป็นภาพประกอบเนื้อหา ในภาพถ่ายประกอบไปด้วย หอระฆัง พระวิหาร และพระสุทนต์เสลเจดีย์ ตามลำดับ (ภาพที่ 6) ในทางตรงกันข้ามในเนื้อหา กลับไม่ได้กล่าวถึงคำเรียก “วัดพระแก้ว” บนพระนครคีรี โดยในเนื้อหา “ภาคที่ 5 เบ็ดเตล็ด พระราชฐาน” ของสมุตราษฎ์ ได้กล่าวถึงประวัติของเขตพุทธสถานบนพระนครคีรี ดังข้อความว่า

“...กับที่ยอดเขามหาสวรรค์ยอดใต้ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ที่บึงอังกอร์ ๑ โดยได้นำก้อนศิลาเป็นซีกๆ ไปจากเกาะสีชังไปประกอบเป็นพระเจดีย์ขึ้น ถานกว้าง ๖ ศอก สูง ๔ วา ๒ ศอก ทรงขนานนามว่า ‘พระสุทนต์เสลเจดีย์’ แล้วสร้างพระวิหารน้อยขึ้นข้างหน้าพระเจดีย์อีกหลัง ๑ มีหอระฆังอยู่หน้าวิหาร และขึ้นตำตั่ววิหารลงมาสร้างศาลาแลพระปรางค์เขมรอีกองค์ ๑ ด้วย...” (พระยาศุภชลาศัย 2550: 286)

แม้ว่าเนื้อหาจะไม่ได้กล่าวชื่อวัดพระแก้วบนพระนครคีรีโดยตรง แต่คำบรรยายภาพที่ปรากฏชื่อ “วัดพระแก้ว” นั้นนับเป็นหลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจหรือความรู้เกี่ยวกับชื่อวัดพระแก้วบนพระนครคีรี ดังนั้นชื่อเรียกวัดพระแก้วนั้นจึงเป็นคำเรียกที่น่าจะเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา หรืออาจจะเกิดขึ้นก่อนหน้านั้นเล็กน้อย นอกจากนี้ในงานศึกษาเกี่ยวกับพระนครคีรี ของ เสย്യ เกิดเจริญ ยังได้ระบุว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงฉายภาพไว้แล้วมีคำบรรยายใต้ภาพว่า “ภาพวัดพระแก้วน้อย” (เสย്യ เกิดเจริญ 2542: 109) อย่างไรก็ตาม ชื่อเรียกดังกล่าวในระยะแรกอาจจะไม่เป็นที่คุ้นเคยหรือนิยมนัก เพราะเปรียบเทียบกับเอกสารที่จัดพิมพ์ขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน อาทิ ประชุมพระราชพงศาวดารภาคที่ 25 เรื่อง “สถานที่แล้วดุษซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๔” (พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2465) โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในส่วนหัวข้อ “พระนครคีรีเมืองเพชรบุรี” ได้กล่าวถึงเขตพุทธสถานดังกล่าวว่า

“...เขามหาสมณรามนั้นมี ๓ ยอด ยอดเหนือ (ยอดทางทิศตะวันออก-ผู้เขียน) โปรดให้สร้างพระเจดีย์วิหาร ยอดกลางมีพระเจดีย์อยู่แต่เดิม โปรดให้บุรณปฏิสังขรณ์...ยอดข้างใต้มีโปรดให้สร้างพระราชมังคลาจารย์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2465: 56)

ขณะที่โคลงลิขิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์ (พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2469) ซึ่งเป็นผลงานพระนิพนธ์ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้บันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ไว้เป็นบทร้อยกรอง ซึ่งในเรื่อง “สร้างพระราชมังคลาจารย์” ได้มีเนื้อหาบางตอนกล่าวถึงเขตพุทธสถานบนพระนครคีรีไว้ตอนหนึ่งความว่า

ยอดได้เสด็จตรวจการ
ทรงสมญาสมเกณท์

สร้างสุปสถานเสลา
พระสุทธสละเจดีย์

จะเห็นได้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ยังคงชื่อเรียกอาคารว่า “พระวิหารน้อย” เหมือนที่เคยปรากฏในหลักฐานสมัยรัชกาลที่ 4 ส่วนเอกสารที่กล่าวถึงพระนครศรีธรรมราชในสมัยหลัง เช่นหนังสือเรื่อง “บันทึกความรู้เรื่องต่างๆ” ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมเรื่องราวที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงบันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ ประทานพระยาอนุমানราชชนผ่านทางจดหมาย ลงวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2482 ความตอนหนึ่งได้กล่าวถึงพระนครศรีธรรมราชว่า

“...อันเขาวังที่เพชรบุรีนั้นเป็นสามยอด ยอดเหนือทำเปนวัง ยอดกลางทำพระเจดีย์ไว้ดูเดี่ยวโดด ยอดใต้ทำเป็นวัด...” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ 2521: 153)

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากชื่อ วัดพระแก้ว ที่ปรากฏในสมุद्रาษฎบุรีดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้นแล้ว จากการค้นคว้าของผู้เขียนพบว่าชื่อเรียก “อุโบสถวัดพระแก้ว” ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในหนังสือเรื่อง “ประวัติเมืองสำคัญต่างๆ” (พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2494) โดย ตรี อมาตยกุล ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองวรรณคดี กรมศิลปากร ในขณะนั้นเป็นผู้ค้นคว้าและเรียบเรียง โดยเนื้อหาในหัวข้อ “พระสุทธเสลเจดีย์” ได้กล่าวถึงวิหารน้อยดังข้อความว่า

“...และสร้างวิหารน้อยข้างหน้าเจดีย์อีกหลัง ๑ วิหารน้อยนี้ชาวเมืองเพชรบุรีเรียกกันว่า โบสถ์พระแก้ว เนื่องจากเดิมมีพระพุทธรูปแก้วผลึกประดิษฐานอยู่ในวิหารนี้...” (ตรี อมาตยกุล 2494: 373)

ดังนั้นจากข้อความข้างต้นไม่เพียงแต่จะสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้เกี่ยวกับเขตพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออกของพระนครศรีธรรมราชเป็นสถานที่ที่รู้จักกันในนาม “วัดพระแก้ว” เท่านั้น หากแต่ยังบ่งบอกถึงที่มาของชื่อเรียกแห่งนี้ว่าเป็นชื่อที่ชาวเมืองเพชรบุรีใช้เรียกอาคารพระวิหาร

หลังนี้โดยอิงกับพระพุทธรูปแก้วลี้กที่เชื่อกันว่าเคยประดิษฐานอยู่ ณ พระวิหาร (น้อย) บนพระนครคีรีนั่นเอง นอกจากนี้ข้อความดังกล่าวยังได้ถูกพิมพ์เผยแพร่อีกครั้งในหนังสือ รวมเรื่องเมืองเพชรบุรี (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2502 และพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2515) โดยกรมศิลปากร รวมทั้งเนื้อหาส่วนนี้ยังได้คัดลอกลงใน “ทัศนสาธิตไทยจังหวัดเพชรบุรี” ของ นายตรี อมาตย์กุล (พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2507) และอาจกล่าวไดว่ำนับตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา หนังสือ “พระนครคีรี” ที่จัดพิมพ์ขึ้นของกรมศิลปากรได้ใช้ชื่อเรียกวัดพระแก้วกับเขตพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออกมาโดยตลอด และเรียกอาคารวิหารแบบไทยประเพณีดังกล่าวว่า “อุโบสถวัดพระแก้ว” (กรมศิลปากร 2530: 17) (ภาพที่ 7) จนกลายเป็นชื่อที่ใช้เรียกและรับรู้โดยทั่วไปของคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมนั่นเอง

ชื่อ “วัดพระแก้วน้อย” แต่ไม่ได้ประดิษฐานพระแก้ว

แม้ว่าชื่อเรียก “วัดพระแก้ว (น้อย)” จะเป็นชื่อที่ใช้เรียกเขตพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออกของพระนครคีรีในปัจจุบัน โดยเชื่อกันว่าแต่เดิมในพระวิหารได้เคยประดิษฐานพระแก้วลี้ก อย่างไรก็ตาม กลับไม่พบหลักฐานที่ระบุถึงการประดิษฐานพระแก้วลี้กดังกล่าว ขณะเดียวกัน ยังปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงพระพุทธรูปศิลาอ่อนเพื่อนำมาประดิษฐาน ณ พระวิหาร (น้อย) ดังข้อความที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นราชสีหวิกรม ความว่า

“...แลที่พระพิหารน้อยริมเจดีย์นั้น ให้คิดเปนที่ก่อตั้งพระพุทธรูปศิลาน่าตักลอกเสดสลักองค์หนึ่ง กับให้มีแท่นบูชาที่ปักเทียนธูปด้วย...” (จดหมาย “จดหมายถึงกรมหมื่นราชสีหา และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เรื่องการก่อสร้าง” พ.ศ. 2403 เลขที่ 113)

นอกจากนี้ในประกาศพระบรมราชโองการ เรื่อง “คำประกาศเทวดาในวันสวดมนต์บั้งพระบรมธาตุที่พระนครคีรี” (พ.ศ. 2404) ยังได้กล่าวถึงพระศิลาที่ประดิษฐานในพระวิหารด้วยเช่นกัน ดังข้อความที่ว่า

“มีพระบรมราชโองการมานพระบัณชูลุสสุรสิงหนาทให้ประกาศแก่
ภิกษุสงฆ์แลคฤหัสถ์บันดาที่นับถือพระบรมพุทธานุชา ผู้ไปมานมัสการใน
สถานที่นี้ พระพุทธรูปปฏิมารูปสีกาขาวพระองค์นี้ได้ทรงสถาปนาขึ้นไว้สำหรับ
เป็นที่ไหว้บูชาของเทพยตามนุษยคฤหัสถ์บรรพชิตทั้งปวง บันดามีความเลื่อม
ใสในพระพุทธานุชา ท่านผู้ไปมาถึงสถานที่นี้...” (ประกาศ “เรื่อง คำ
ประกาศเทวดาในวันสวดมนต์บันจุพระบรมธาตุที่พระนครคีรี” พ.ศ. 2404
เลขที่ 130)

ดังนั้นจากข้อความทั้งในพระราชหัตถเลขาและในประกาศพระ
ราชโองการดังที่ได้ยกตัวอย่างไปในข้างต้น อาจกล่าวได้ว่ารัชกาลที่ 4 มีพระ
ราชประสงค์ที่จะประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาอ่อนอย่างแน่นอน สำหรับ
พระพุทธรูปศิลาอ่อนนั้น (ภาพที่ 3) มีพุทธลักษณะที่เป็นแบบพระราชนิยม
ของรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงที่งานประติมากรรมมีการสร้างแบบกึ่งสมจริง
ลักษณะผสมผสานระหว่างรูปแบบทางอุดมคติและอิทธิพลทางตะวันตก
(เสมือนจริง) กล่าวคือ ส่วนพระเศียรไม่มีอุษณิษะและขมวดพระเกศา
(สันนิษฐานว่า แต่เดิมอาจมีพระรัศมีเป็นโลหะอยู่ด้านบนพระเศียรแต่หลุด
หายไป) พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระกรณ (หู) สั้นเหมือนจริง พระเนตร
เหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย ครองจีวรห่มเฉียง ลักษณะ
จีวรเป็นริ้วแบบธรรมชาติ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน แสดงปางมารวิชัย
นั่งขัดสมาธิเพชร จากรูปแบบดังกล่าวจึงทำให้เชื่อได้ว่าพระพุทธรูปศิลา
อ่อนองค์นี้น่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เนื่องจากมีรูปแบบที่ใกล้เคียง
กับพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 องค์อื่นๆ อาทิ พระชัยนวลโลหะ
(ภาพที่ 8) และพระชัยวัฒน์ (ภาพที่ 9) โดยมีลักษณะสำคัญคือ การไม่
ปรากฏอุษณิษะบนพระเศียรและพระกรณสั้น ลักษณะจีวรที่เป็นริ้วแบบ
ธรรมชาติ การทำนิ้วพระหัตถ์ขาทั้งสี่ยาวเท่ากันและการนั่งขัดสมาธิเพชร
เป็นต้น ด้วยเหตุนี้กล่าวได้ว่าพระศิลาอ่อนองค์นี้เป็นพระประธานที่แต่เดิม
เคยประดิษฐานอยู่ในพระวิหารมาตั้งแต่แรก

พระวิหาร (น้อย) : ภาพสะท้อนถึงพลวัตของชื่อเรียกและความสำคัญ

จากหลักฐานต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงพระวิหารบนพระนครคีรี จะพบว่า นับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 มาจนถึงปัจจุบันชื่อเรียกอาคารพระวิหารได้เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละยุคสมัย จากเดิมที่เรียกว่า “พระวิหาร (น้อย)” และกลายมาเป็น “อุโบสถวัดพระแก้ว” ดังนั้นชื่อเรียกและการกำหนดสถานะของอาคารว่าเป็นพระอุโบสถ ในปัจจุบันจึงเป็นคำเรียกตามความเข้าใจของคนในยุคหลังนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างวัดประจำพระบรมมหาราชวังโดยเชื่อมโยงกับพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่กรุงเทพฯ*

ในงานเขียนชิ้นนี้ผู้เขียนขอเสนอแนะข้อสังเกตบางประการที่ต่างไปจากแนวคิดเดิมในข้างต้น กล่าวคืออาจเป็นไปได้หรือไม่ที่การสร้างพระวิหาร (น้อย) นั้นน่าจะมีความสัมพันธ์ในทางใดทางหนึ่งหรือได้รับแรงบันดาลใจส่วนหนึ่งจากการสร้าง “พระพุทธรัดนสถาน”** (ภาพที่ 10) ซึ่งตั้งอยู่ ณ สวนศิवालย์ (สวนขวา) ทางทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากประการแรกช่วงเวลาการสร้างพระพุทธรัดนสถานนั้นมีความใกล้เคียงกับการสร้างพระวิหาร (น้อย) ที่พระนครคีรี โดยพระพุทธรัดนสถานมีหลักฐานบันทึกชัดเจนว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2404 เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปขจรรัตน

* แนวคิดดังกล่าวสามารถเพิ่มเติมได้จากในงานเขียนเกี่ยวกับพระนครคีรีในปัจจุบัน อาทิ หนังสือพระนครคีรี (2530) และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี (2532) โดย กรมศิลปากร, วิทยานิพนธ์เรื่อง การออกแบบพระนครคีรี (2543) โดย เบญจวรรณ พันธ์สีลพร, หนังสือรูปแบบพระอุโบสถและพระวิหาร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2547) โดย สมคิด จิระทัศน์กุล และหนังสือศิลปกรรมแบบพระราชนิยม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2549) โดย อนุรักษ์ทร จันทวิษ

** พระพุทธรัดนสถาน มีมูลเหตุการก่อสร้างมาจากรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขปฏิสังขรณ์อาคารต่างๆ ที่ยังคงหลงเหลือจากการรื้อถอนในสมัยรัชกาลที่ 3 พร้อมกับสร้างอาคารอื่นๆ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญต่างๆ ในรัชกาลที่ 2 ไว้สำหรับเป็นที่นมัสการในพระราชวัง และพระราชทานนามพื้นที่นี้ว่า “พระพุทธรัดนสถาน” ส่วนพื้นที่ที่เหลือจากการก่อสร้างในพระพุทธรัดนสถาน โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชมนเทียรขึ้นใหม่หมู่หนึ่ง พระราชทานนามเรียกบริเวณโดยรวมว่า “พระอภิเนาว์นิเวศน์”

จักรพรรดิพิมลมณีมัย (กรมศิลปากร 2545: 185-187) ขณะที่การก่อสร้างพระวิหาร (น้อย) ปรากฏในข้อความพระราชหัตถเลขา (พ.ศ. 2403) และพระบรมราชโองการ (พ.ศ. 2404) เป็นต้น

ประการที่สอง เมื่อพิจารณาจากการวางแผนผังอาคารและรูปแบบทางศิลปกรรมนั้นจะพบว่า อาคารพระวิหาร (น้อย) (แผนผังที่ 2) ตั้งอยู่บนยอดเขาทางทิศตะวันออกของหมู่พระที่นั่งซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาทางทิศตะวันตกของพระนครคีรี ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงการสถาปนาพื้นที่ยอดเขาทางทิศตะวันออกให้เป็นเขตพุทธสถานประจำพระราชวัง เช่นเดียวกับพระพุทธรัตนสถาน (แผนผังที่ 1) ซึ่งรัชกาลที่ 4 ทรงได้สถาปนาเป็นพื้นที่เขต “พระพุทธรินเวศน์” ทางทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเขตพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะที่คล้ายกับเป็น “วัดในวัง” เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2517: 10 และ หม่อมราชวงศ์แน่น น้อย ศักดิ์ศรี 2549: 82) ขณะที่การจัดวางองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้างในพื้นที่ทั้งสองแห่งก็พบว่ามีความใกล้เคียงกัน เช่น ตำแหน่งของหอรบซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าของอาคาร และการทำศาลาคู่ด้านหน้าอาคารพระวิหาร เป็นต้น รวมทั้งทั้งสองแห่งต่างก็เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำหรับการสักการบูชาของพระมหากษัตริย์และไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา

ขณะที่รูปแบบอาคารของพระวิหาร (น้อย) กับรูปแบบของพระพุทธรัตนสถาน พบว่ามีความใกล้เคียงกัน เช่น การใช้วัสดุในการก่อสร้างที่มีการใช้ศิลาอ่อนเป็นหลัก และด้านหน้าอาคารพระวิหาร (น้อย) ทำมุขโถงชนิดมุขลด (ภาพที่ 7) เช่นเดียวกับด้านหน้าอาคารพระพุทธรัตนสถาน เป็นต้น (ภาพที่ 11)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นว่า การสร้างเขตพุทธสถานประจำพระราชวังไม่ได้มีเพียงแค่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเท่านั้น แต่หากยังมีการสถาปนาพื้นที่ภายในเขตพระบรมมหาราชวังเป็นพื้นที่พุทธสถานประจำพระราชวังต่างหากด้วยเช่นกันในสมัยรัชกาลที่ 4 ขณะที่ทางพระวิหาร (น้อย) เป็นอาคารที่มีขนาดเล็กอาจเนื่องด้วยข้อจำกัดสภาพที่ตั้งของ

อาคารที่อยู่บนยอดเขา แต่อีกนัยหนึ่งการสร้างวิหารขนาดย่อมเช่นนี้ อาจหมายถึงพื้นที่เฉพาะสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปและสักการบูชาของพระมหากษัตริย์เท่านั้น มิได้เป็นวิหารหรืออาคารที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อประกอบพระราชพิธีใดๆ อย่างไรก็ตาม ยังให้ความหมายกับการเป็นเสมือนวัดในวังอยู่เช่นกัน และจากรูปแบบทางศิลปกรรมพบว่าพระวิหาร (น้อย) ที่พระนครคีรีมีความใกล้เคียงกับพระพุทธรัดนสถานในเขตพระพุทธรินเวศน์ มากกว่าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

บทสรุป

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จะไม่ได้ทรงตั้งชื่อเขตพุทธสถานบนยอดเขาทางทิศตะวันออกของพระนครคีรี แต่ชื่อเรียก “อุโบสถวัดพระแก้ว (น้อย)” ในปัจจุบันย่อมแสดงให้เห็นถึงความรับรู้และความเข้าใจของผู้บันทึกในแต่ละช่วงเวลานับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา โดยมีที่มาจากแนวคิดการสร้างวัดประจำพระราชวังโดยเป็นการเชื่อมโยงระหว่างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กับ พระวิหาร (น้อย) พระนครคีรี และความเชื่อเกี่ยวกับการประดิษฐานพระแก้วมรกิต่างหากพิจารณาจากหลักฐานในข้างต้นจะพบว่าแนวคิดและความเชื่อดังกล่าวไม่น่าจะเป็นความจริง ขณะเดียวกันก็สันนิษฐานได้ว่าการสร้างพระวิหารน้อยบนยอดเขาทางทิศตะวันออกของพระนครคีรี น่าจะสัมพันธ์หรือมีแนวคิดแบบเดียวกับพระพุทธรัดนสถานมากกว่าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ 1 เขตพุทธสถานบนยอดเขาลูกกลางและยอดเขาทางทิศตะวันออก
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

ภาพที่ 2 ตำแหน่งที่ตั้งของหอรขัง, พระวิหาร (น้อย) และพระสุทธเสลเจดีย์

ภาพที่ 3 พระศิลาอ่อน

ภาพที่ 4 นกเจ้า-ปูนปั้นนาคปากครุฑ และใบระกาแบบลวดลายอย่างเทศ

ภาพที่ 5 หน้าบันเดิมของพระวิหารน้อยปัจจุบัน ตั้งจัดแสดงอยู่ ณ พระราชสัมพันธ์ (ทิมดาบ)
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

วัดพระแก้ว บนพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

(ในฉบับเดิม ศ.ศ. ๒๔๖๔ ภาพในสารการหลวงหน้า ๑๓๓-๑๓๔)

ภาพที่ 6 พระวิหาร จากสมุทรสาปบุรี
(ที่มา: พระยาคทาธรบดี (เทียม อัครวัณฺณ). สมุทรสาปบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, 2550)

ภาพที่ 7 สภาพพระวิหาร (น้อย) ก่อนการบูรณะ
(ที่มา: อุไรวรรณ ตันติวงษ์ และ วิสันธิ์ โพธิสุนทร. พระนครคีรี. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์, 2527)

ภาพที่ 8 พระชัยนวโลหะ
(ที่มา: ม.ร.ว. สूरียวุฒิ สุขสวัสดิ์. พระพุทธรูปในพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ: สำนักกราชเลขาธิการ, 2535)

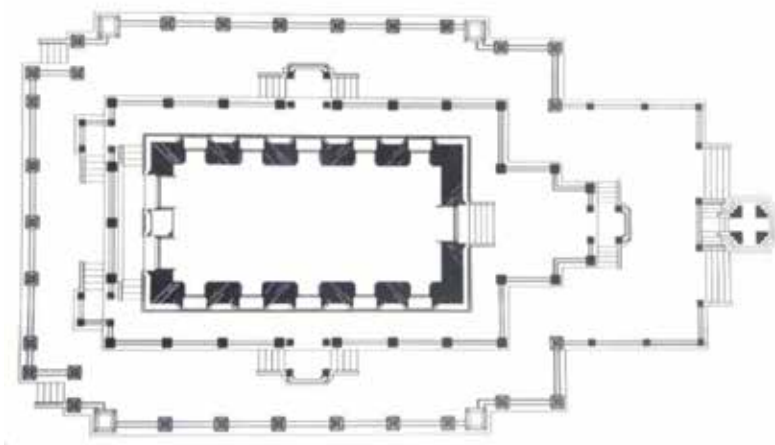
ภาพที่ 9 พระชัยวัฒน์
(ที่มา: ม.ร.ว. สूरียวุฒิ สุขสวัสดิ์. พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ: สำนักกราช
เลขาธิการ, 2535)

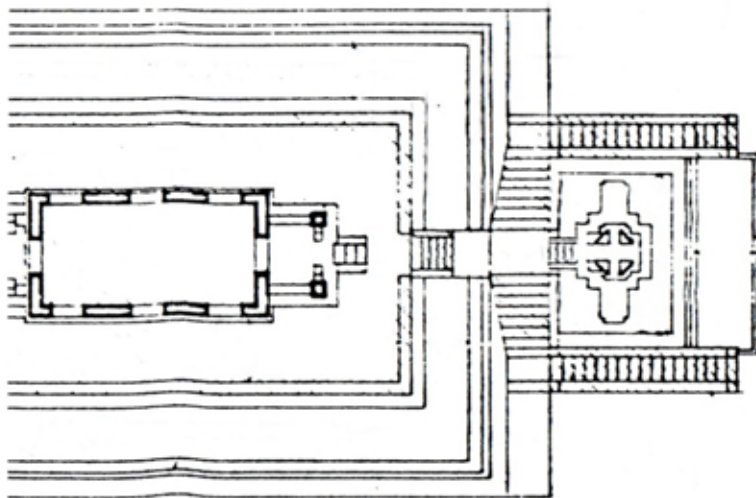
ภาพที่ 10 ภาพถ่ายเดิมของพระพุทธรัตนสถานในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

ภาพที่ 11 รูปแบบทางสถาปัตยกรรมพระพุทธรัตนสถาน
(ที่มา: สำนักพระราชวัง. รัตนแห่งจิตรกรรม: จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัตนสถาน ศิลปกรรมสมัย
รัชกาลที่ 9. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2547)

แผนผังที่ 1 แผนผังพระพุทธรัดนสถานในพระพุทธรัดนเวศน์
(ที่มา: สายไหม จบกกลศึก และคณะ. จิตกรรมฝาผนังตามแนวพระราชดำริ เล่ม 1 เรื่องประวัติศาสตร์
ศิลปกรรมพระพุทธรัดนสถาน. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชวัง, 2548)

แผนผังที่ 2 พระวิหาร (น้อย) พระนครศรี
(ปรับปรุงจาก กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2537)

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรมศิลปากร, 2545. **พระพุทธรูปสำคัญ**. กรุงเทพฯ: สำนักประวัติศาสตร์และวรรณกรรม กรมศิลปากร.

_____, 2530. **พระนครคีรี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์

คทาธรบดี (เทียม อัครวิทย์), พระยา, 2550. **สมุตราชนบุรี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ.

ณัฐภัทร จันทวิช, 2549. **ศิลปกรรมแบบพระราชนิยม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, 2465. **ประชุมพงศาวดารภาคที่ 25 เรื่องสถานที่แลวัตถุซึ่งสร้างในรัชกาลที่ 4**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, (นายเซี่ยง กรรณสูตร พิมพ์ในงานปลงศพสนองคุณบิดา พ.ศ. 2465)

ตรี อมาตยกุล, 2494. **ประวัติเมืองสำคัญ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิยมวิทยา.

ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (เข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, 2558. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2547. **โคลงลิขิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นริศรานันต์ดิวงค์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, 2521. **สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงบันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ ประทานพระยาอนุমানราชธนะ**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์, 2549. **พระอภิเนาว์นิเวศน์ พระราชานิเวศน์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ภาณุรังษีสว่างวงศ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้า, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และคนอื่นๆ, 2466. **หนังสือ COURT ข้าราชการเจ้านาย 11 พระองค์ทรงช่วยกันแต่ง เล่ม 1**. พระนคร: โรงพิมพ์ไท.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556. **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ศุกลรัตน์ ธราศักดิ์, 2557. “การเดินทางสู่เพชรบุรี.” ใน **ตามรอยฝรั่ง เล่าความหลังเมืองพระปรี (เพชรบุรี)**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

สมคิด จิระทัศนกุล, 2547. **รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สันติ เล็กสุขุม, 2557. **งานช่าง คำช่างโบราณ**. กรุงเทพฯ: มติชน.

เสยย์ เกิดเจริญ, 2542. **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเมืองเพชร**. เพชรบุรี: บริษัทเพชรภูมิการพิมพ์จำกัด, (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์สายพิน เปี่ยมสง่า วันเสาร์ที่ 27 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2542).

เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2517. พระบรมมหาราชวัง: พระที่นั่งในบริเวณสวนคิวาลัย พระที่นั่งบรมพิมาน พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร ประตู และป้อมรอบพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.

วิทยานิพนธ์

เบญจวรรณ หัตถนัลลพ, 2543. การออกแบบพระนครคีรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์

จดหมาย “ประกาศเรื่องที่น่าทึ่งริมคลองซุดใหม่ ฯลฯ, คุณศรีสุริยวงศ์เกี่ยวกับทอดกฐินวัด อัมพวันฯ”. หอสมุดแห่งชาติ หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นดินสอ จ.ศ. 1222 (พ.ศ. 2403) เลขที่ 87.

จดหมาย “จดหมายถึงกรมหมื่นราชสีหา และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เรื่องการก่อสร้าง”. หอสมุดแห่งชาติ หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นดินสอ จ.ศ. 1222 (พ.ศ. 2403) เลขที่ 113.

ประกาศ “เรื่อง คำประกาศเทวดาในวันสวดมนต์วันจุพระบรมธาตุที่พระนครคีรี” หอสมุดแห่งชาติ หนังสือสมุดไทยดำ อักษรภาษาไทย เส้นดินสอ จ.ศ. 1223 (พ.ศ. 2404) เลขที่ 130.